

УДК 341.3

УСМАНОВ Ю. І.,
аспірант кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗАГАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ Й СИТУАЦІЙ НАСИЛЬСТВА ВСЕРЕДИНІ ДЕРЖАВИ

Анотація. Стаття присвячена актуальній сьогодні темі захисту права на життя в умовах збройного конфлікту й ситуацій насильства всередині держави. Збільшення кількості збройних конфліктів, ситуацій насильства всередині держав у світі, а з ними й порушень прав людей зумовлює необхідність узагальнення та порівняння режимів захисту фундаментального права людини на життя в цей період. У статті встановлюються теоретичні й практичні відмінності між обсягом захисту права людини на життя під час збройних конфліктів і ситуацій насильства всередині держави на основі порівняння цих двох правових режимів.

Ключові слова: право на життя, збройний конфлікт, ситуація насильства всередині країни, захист права людини на життя.

Постановка проблеми. Право на життя як невід’ємне та імперативне право кожної людини, незважаючи на його відносний характер, захищається як у мирний час, так і під час збройного конфлікту. В умовах останнього таке право регламентується так званою *воєнною парадигмою*, в якій застосовуються норми міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) як *lex specialis* і міжнародного права прав людини [1, с. 308], тоді як під час ситуацій насильства всередині держави, які не досягають рівня збройного конфлікту, наприклад, випадки порушення внутрішнього порядку та виникнення обстановки внутрішньої напруженості, такі як безпорядки, окремі й спорадичні акти насильства й інші акти аналогічного характеру [2], – *правоохоронною парадигмою*, де діють виключно правила міжнародного права прав людини (далі – МППЛ) [1, с. 309].

Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості збройних конфліктів і ситуацій насильства всередині держав у світі, що призводить до масового порушення права на життя людей. Для України ця тема також набуває актуальності через нещодавні події на Майдані Незалежності 2013–2014 років і збройний конфлікт у Криму та на Сході України.

Метою статті є встановлення відмінностей між обсягом захисту права на життя під час збройних конфліктів і ситуацій насильства всередині держави на основі порівняння цих двох правових режимів.

Серед основних праць, присвячених окремим питанням у межах цієї проблематики, можна назвати роботи Л. Досвальд-Бек, Н. Мельцера, Е. Давіда, Г. Гастейгера, М. Мілановича, Д. Шелтона, Х. Рассела, Е. Уїк, В. Русинової та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розмежування між воєнною і правоохоронною парадигмами ускладнюється небажанням держав називати і кваліфікувати ситуацію як збройний конфлікт. Відтак збройний конфлікт у Чечні, наприклад, називався «антитерористичною операцією», «операцією з ліквідації незаконних бандформувань» тощо. Аналогічно Україна офіційно три роки поспіль називала збройний конфлікт у Криму та на Донбасі «антитерористичною операцією». І проблема тут полягає не тільки в формальній назві, а й в обраному режимі захисту права на життя, парадигмі, в межах якої будуть застосовуватись збройні або правоохоронні сили, принципах, зброї, методах проведення операцій, визначенні статусу й обмеженні їх учасників тощо.

Говорячи про найбільш важливі загальні схожі та відмінні риси між нормами МГП та МППЛ, які застосовується в межах збройного конфлікту й ситуацій насильства всередині країни, які не досягають такого рівня, професор М. Сассоллі вказує:

- по-перше, норми МГП та МППЛ мають одних адресатів – держави;
- по-друге, у багатьох ситуаціях важко довести, що права людини взагалі застосовні, оскільки не можна вважати, що жертви перебувають на території або у сфері юрисдикції тієї держави, яка здійснює напад;
- по-третє, щодо багатьох проблем МГП, наприклад, просто взагалі не містить ніяких норм: у цій галузі немає нічого щодо свободи преси на окупованих територіях, у свою чергу, право прав людини нічого не говорить про те, чи повинні комбатанти відрізняти себе від цивільного населення і як саме;
- по-четверте, з більшості питань обидві парадигми призводять до однакових результатів, тільки одна з них (МГП – прим. авт.) містить більш детальні норми, зокрема щодо поводження із затриманими особами або особами, які іншим чином знаходяться у владі держави. Аналогічні й судові гарантії для осіб, переслідуваних у судовому порядку, але вони краще розроблені вже в правах людини [3, с. 165].

Варто зазначити, що головні відмінності захисту права на життя в межах воєнної та правоохоронної парадигм можна побачити передусім у принципах, які застосовуються під час збройних конфліктів і ситуацій насильства всередині держави, що не досягають такого рівня.

Принцип необхідності.

Під час збройного конфлікту діє так званий принцип *воєнної необхідності*, який означає обов'язок застосовувати тільки ті заходи, методи й засоби, які не заборонені МГП для досягнення законної воєнної мети. Водночас *принцип абсолютної необхідності*, який діє в правоохоронних операціях, передбачає застосування летальної сили після вичерпування всіх

нелетальних засобів і лише тоді, коли це суворо необхідно для досягнення законної мети [4, с. 8]. Іншими словами, якщо було можливе використання меншої сили, ніж та, що вже була використана, то застосування такої сили є незаконним, навіть задля досягнення законних цілей. Ненасильницькі засоби варто застосовувати, наскільки це можливо, перш ніж удаватися до застосування сили й вогнепальної зброї. Застосування вогнепальної зброї може відбуватися тільки в тих випадках, де це абсолютно неминуче для захисту життя.

Подібні висновки можна зробити з практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), Міжамериканського суду з прав людини (далі – МАСПЛ) та інших міжнародних органів. Наприклад, у справах «McCann and Others v UK», «Oğur v. Turkey», «Gül v. Turkey» ЄСПЛ визнав порушення права на життя й підкреслив, що не було абсолютної необхідності вбивати особу, яка не становила небезпеки в момент убивства, саме тому уряд мав обов'язок спочатку заарештувати таку особу, а не вбивати її [5, с. 147]. Зі свого боку, наприклад, у справі «Suarez de Guerrero v. Colombia» 1982 року Комітет ООН з прав людини встановив, що держава порушила право на життя тоді, коли співробітники правоохоронних органів застрелили та вбили групу підозрюваних терористів, замість того щоб заарештувати їх, що вони могли зробити за тих обставин.

На відміну від принципу абсолютної необхідності, принцип «воєнної необхідності», який застосовується виключно під час збройних конфліктів, означає *обов'язок застосовувати тільки ті заходи, методи й засоби, які не заборонені МГП та які необхідні для досягнення законної воєнної мети, тобто для послаблення воєнної сили іншої сторони збройного конфлікту [6] і перемоги.*

В умовах збройного конфлікту, згідно з принципом воєнної необхідності, як указує Г. Гайстейгер, сторони не обмежені мінімальними заходами для досягнення воєнної мети [5, с. 138]. Разом із тим Н. Мельцер зазначає, що за однакових умов, принцип «воєнної необхідності» за МГП дорівнює принципу «абсолютної необхідності» за МППЛ [7, с. 397], що передбачає необхідність застосовувати мінімально необхідну силу задля досягнення воєнної мети. Тому вчений характеризує принцип воєнної необхідності трьома ознаками: якісними, кількісними та часовими. *Якісна ознака* виражається через досягнення бажаної, конкретної й прямої військової переваги через прямий напад на особу; *кількісна ознака* передбачає, що воєнна перевага шляхом убивства досягається тільки тоді, коли відсутні менш руйнівні засоби, ніж навмисне позбавлення життя; *часова ознака* – наявність кількісного і якісного критерію саме в момент здійснення воєнної операції [7, с. 398].

Але зрозуміло, що на практиці важко на 100% застосовувати такі критерії й визначити наявність альтернатив летальній силі, хоча в певних ситуаціях вони очевидні. Наприклад, за доповіддю Спеціального уповноваженого ООН у 2004 році, в Ізраїлі зафіксовано декілька випадків убив-

ства осіб, які не становили в момент убивства жодної загрози, державними агентами без попередньої спроби арешту [8, с. 133–134]. Із цього приводу Верховний Суд Ізраїлю дійшов висновку, що за нормами МГП вбивство цивільних осіб, які беруть участь у збройному конфлікті, дозволяється лише тоді, якщо мени шкідливі засоби, такі як арешт, допит тощо, були до них застосовані. Тобто суд указав, що МГП не дає «ліцензію на вбивство» навіть щодо законних цілей під час збройного конфлікту [9, §§ 40, 60].

У цьому контексті важлива також практика Комітету ООН з прав людини, яку він узагальнив у зауваженнях щодо доповідей Ізраїлю у 2003 і 2010 роках. У зауваженні 2003 року йдеться про занепокоєність Комітету діями уряду Ізраїлю щодо цільових убивств на окупованій палестинській території осіб, які підозрюються в учиненні терористичних актів [10, Para. 15]. На своє виправдання уряд Ізраїлю відповів, що, згідно з положеннями МГП, збройні сили Ізраїлю не порушують принцип пропорційності й застосовують летальну силу виключно до осіб, які беруть безпосередню участь у збройному конфлікті. На це Комітет надав висновок, що *навіть під час збройного конфлікту перед застосуванням летальної сили необхідно обов'язково вичерпувати всі спроби заарештувати осіб, які вчинюють терористичні акти*. Таку саме позицію Комітет висловив і в заключних зауваженнях щодо Ізраїлю у 2010 році [11, Para. 10].

Отже, як зазначає В. Русинова, Комітет не проводив відмінностей здійснення цільових убивств під час збройного конфлікту чи в мирний час, застосовуючи тільки критерій «абсолютної необхідності» і «пропорційності», які діють у мирний час [1, с. 267].

У справі ЄСПЛ «Ergi v Turkey», де турецькі збройні сили сховались біля села, щоб захопити членів Робочої партії Курдистану (далі – РПК), випадково вбивають Хавва Ергі, який стояв на веранді свого будинку всередині села, Суд, незважаючи на наявність збройного конфлікту, дійшов висновку, що для збереження життя цивільного населення було вжито недостатньо запобіжних заходів, турецькі сили не перевірили, чи було передусім *абсолютно необхідним* застосування сили проти РПК, і це незважаючи на те, що Суд відрізняв «цивільних осіб» і «членів РПК», які за нормами МГП вважаються законними цілями.

Разом із тим, як уважає Н. Мельцер, не можна не помічати різниці між принципами абсолютної й воєнної необхідності, саме тому ЄСПЛ у своїй практиці [12], неодноразово непрямо визнаючи наявність неміжнародного збройного конфлікту [7, с. 385], указує, що під час ведення бойових дій критерій «абсолютної необхідності» в статті 2 ЄКПЛ має тлумачитися більш вільно, ніж під час правоохоронних операцій. Саме тому, на думку вченого, в ситуаціях збройного конфлікту навіть закон про права людини й, відповідно, принцип необхідності повинен тлумачитися відповідно до воєнної парадигми [7, с. 386].

Принцип пропорційності.

Принцип пропорційності в правоохоронних операціях означає, що будь-яка сила, що застосовується в конкретній ситуації, повинна бути про-

порційною загрози смерті або фізичній травмі, тяжкості злочину, а також повинна бути мінімально необхідною й відповідати меті її застосування. Тобто одна справа, наприклад, коли зброя застосовується проти організованої збройної групи (ОЗГ), озброєної банди, яка втікає з місця вбивства, що буде законно, інша справа, що буде порушенням цього принципу, застосування зброї проти крадіїв, що буде незаконним і є порушенням права на життя.

У справі МАСПЛ «Neira Alegria et al v Peru», яка стосувалася застосування сили для придушення бунту у в'язниці, під час нападу перуанським військово-морським флотом на павільйон з бунтівниками загинуло 111 людей і 34 були поранені. Урядом при цьому не було зроблено жодних зусиль для пошуку та порятунку тих, хто ще залишався живим. Суд установив, що, хоча затримані були надзвичайно небезпечними й озброєними, кількість застосовуваної сили була непропорційною, а тому МАСПЛ констатував порушення права на життя з боку урядових сил. Як зазначає із цього приводу проф. Л. Досвальд-Бек, Суд у цьому важливому рішенні кваліфікував ситуацію як правоохоронну операцію (застосовуючи правоохоронну парадигму – прим. авт.), незважаючи на те що в цій в'язниці знаходилися переважно озброєні повстанці антиурядових сил під час збройного конфлікту, що тривав на той час у Перу [13, с. 171].

Принцип пропорційності в межах воєнної парадигми за МГП дозволяє застосування летальної сили до законної воєнної цілі (комбатанти, воєнні об'єкти тощо), якщо такий напад може призвести до випадкової загибелі цивільних осіб, пошкодження цивільних об'єктів за умови, що напад не буде надмірним до отриманої конкретної та прямої воєнної переваги.

Н. Мельцер наводить приклади, коли, незважаючи на «хірургічний характер» убивств під час збройного конфлікту, вони призводили до суттєвих жертв, а тому порушували принцип пропорційності та право на життя. Відтак убивство США К. Аль-Харіті в Ємені (2002) викликало п'ять супутніх смертей; через убивство Росією З. Яндарбієва (2004) загинуло два охоронці й серйозно поранений його син; Міжнародний трибунал з колишньої Югославії у справі «The Prosecutor v. Stanislav Galic» у 2003 році в діях генерала С. Галича також визнав порушення принципу пропорційності й надмірність супутньої шкоди через 23-місячну осаду його армією міста Сараєво, в результаті чого загинули тисячі цивільних.

Разом із тим не буде порушенням принципу пропорційності отруєння, наприклад, Росією лідера чеченських повстанців Хаттаба (2002), адже таке вбивство не тягне за собою будь-якої супутньої шкоди взагалі. У справі «Ahmet Özkan and Others v. Turkey» ЄСПЛ також не знайшов порушення права на життя і принципу пропорційності через те, що під час збройного конфлікту й воєнної операції проти сил РПК турецькими збройними силами було вбито тільки одну цивільну особу, зважаючи на інтенсивність і активність антиурядових сил. Рішення по цій справі є також важливим для правозастосовної практики, адже Суд, застосовуючи ст. 2 ЄКПЛ і принцип

пропорційності, переходить з оцінки травматизму, заподіяного конкретній людині (правоохоронна парадигма), на обсяг супутньої шкоди серед цивільних осіб (воєнна парадигма), тим самим використовуючи й принцип абсолютної необхідності більше ліберально, зважаючи на існування збройного конфлікту [7, с. 387].

Вивчаючи практику ЄСПЛ, В. Русінова також проводить різницю між підходом МГП та права прав людини щодо принципу пропорційності. Учена зазначає, що за ЄКПЛ Суд потребує, щоб летальна сила застосовувалась лише з метою захисту життя людини, затримання або придушення бунту чи заколоту стосовно як «бунтівників», тобто тих, хто бере пряму участь у ЗК, так і цивільних осіб, на відміну від МГП, де потребується порівнювати конкретну й безпосередню воєнну перевагу із супутньою шкодою, тобто випадковими жертвами, цивільними, які не беруть участь у такому ЗК [с. 280]. Хоча реальної практики, яка б підтверджувала подібний висновок, як уважає вчена, сьогодні не існує [1, с. 280].

Принцип обережності.

Під час збройного конфлікту, де застосування летальної сили є законним, на сторонах лежить зобов'язання дбати про цивільне населення та цивільні об'єкти, уникаючи надмірної супутньої шкоди [14]. Згідно з положеннями ст. 57 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року, у сторін існують позитивні зобов'язання перед здійсненням воєнного нападу: 1) перевірити й пересвідчитися в існуванні воєнних цілей; 2) мінімізувати супутню шкоду шляхом дотримання заходів обережності під час вибору методів і засобів нападу; 3) утриматись від надмірної супутньої шкоди, яка буде явно не відповідати конкретній і прямій воєнній перевазі.

Водночас у правоохоронних операціях МППЛ вимагає вживати всіх запобіжних заходів задля уникнення застосування сили та заподіяння шкоди як такої, щоб звести до мінімуму травми й поважати і зберігати життя людей. Це положення підкріплено практикою ЄСПЛ і МАСПЛ [4, с. 8].

Принцип обережності не закріплений у жодному нормативному акті, але вперше встановлений ЄСПЛ у справі «McCann and Others v UK» від 1995 року, де Суд зазначив: «Треба ретельно перевіряти ... не тільки, чи була сила, яку використовували солдати, пропорційна цілям захисту осіб від незаконного насильства, а й чи планувалася та контролювалася антитерористична операція так, щоб мінімізувати в максимально можливому ступені застосування летальної сили» (§ 194). Аналогічний висновок зроблений ЄСПЛ у справі «Makaratzis v Greece», де підозрюваний керував автомобілем на швидкості й кілька разів був обстріляний після прибуття на бензозаправну станцію. Ця подія відбулася в контексті терористичної діяльності, і поліція побоювалася, що підозрюваний буде озброєний і небезпечний, особливо тоді, коли він рухався в бік посольства США. ЄСПЛ визнав, що сила, яку використовувала поліція в цій ситуації, не була порушенням, оскільки правоохоронці відкрили вогонь, чесно переконавшись у небезпеці. Однак Суд визнав порушення статті 2 ЄКПЛ через неадекватну законодав-

чу та адміністративну основи Греції, яка не давала чітких керівних принципів і критеріїв щодо використання вогнепальної зброї працівниками поліції, які не мали достатньої підготовки з питань вирішення такої ситуації (§§ 66–71), що свідчило про порушення принципу обережності з боку уряду.

У справі МАСПЛ «Zambrano Vélez et al v Ecuador», яка стосувалася використання в Еквадорі за національним законом більше ніж тисяча військових і поліцейських з метою нападу на три будинки, де на основі розвідданих, імовірно, знаходились «злочинці, наркоторгівці, терористи», в результаті чого було вбито три людини, Суд, указуючи на порушення права на життя, підкреслив, що національний закон повинен установлювати чіткі стандарти, які регулюють застосування службами безпеки вогнепальної зброї. Таке законодавство не досягне своєї мети, якщо держава не буде навчати правоохоронні органи застосовувати зброю відповідно до принципів прав людини задля належної підготовки у використанні вогнепальної зброї (§§ 86–87).

Як зазначає С. Кейсі-Маслен (Stuart Casey-Maslen), необхідність використання сили також може бути усунена або принаймні зведена до мінімуму шляхом оснащення поліцейських сил відповідним обладнанням, такими як щити, шоломи, куленепробивні жилети й куленепробивні засоби транспортування. Неспроможність забезпечити свої правоохоронні органи та посадових особи необхідними оборонними засобами може означати, що держава порушила свій обов'язок здійснити запобіжні заходи, наприклад, коли це призводить неминуче або передбачувано до використання надмірної сили [15, с. 10].

Як зазначає проф. Л. Досвальд-Бек, навіть у випадках, коли особи, які підлягають арешту, є явно небезпечними й можуть бути озброєними, ЄСПЛ стверджував, що планування має бути таким, щоб воно могло забезпечити можливість арешту принаймні одного або декількох підозрюваних [13, с. 168]. Учена наводить як приклад справу «Erdogan and others v Turkey», в якій було визнано порушення права на життя через неадекватне планування правоохоронної операції, внаслідок чого був порушений принцип обережності. За відсутності нормативних вказівок, інструкцій із застосування сили під час здійснення арештів з метою захоплення членів злочинної організації був здійснений штурм захопленої будівлі без звернення до нелетальних засобів із негайним використанням вогнепальної зброї, гранат та інших вибухових речовин, унаслідок чого було вбито всіх десятих підозрюваних. Учена указує, що використання летальної сили в цьому випадку, навіть якщо це є єдиним способом здійснення арешту, буде порушенням права на життя, адже заарештована людина не становить серйозної загрози для життя чи фізичної недоторканності інших людей [13, с. 168]. Подібне рішення прийнято ЄСПЛ також і у справі «Nachova and others v Bulgaria», де до військових новобранців, які безпідставно залишили воєнну частину, військовою поліцією за відсутності абсолютної необхідності в порушення принципу обережності була застосована летальна сила, коли стало зрозуміло, що першим удасться втекти від арешту (§§ 54–56).

Разом із тим, говорячи про застосування принципу обережності під час збройного конфлікту, у справі «Ісаєва, Юсупова і Базаєва проти Росії» ЄСПЛ, використовуючи норми МГП, прямо вказав, що застосування летальної сили (повітряного удару) з боку російських льотчиків СУ-25 у Грозному, які правомірно припускали існування нападу або ризику нападу з боку повстанців, які разом із цивільними могли виходити з міста через гуманітарний коридор, у порядку самооборони було виправданим, зважаючи на те, що на території Чечні (Росії) було збройне протистояння й така сила переслідувала законну воєнну мету (§ 181). Однак у цій справі та схожій із нею справі «Ісаєва проти Росії» Суд, знову ж таки непрямо застосовуючи норми МГП, визнав порушення права на життя цивільних з боку урядових сил через недотримання позитивного зобов'язання держави з охорони життя цивільного населення, вибору мінімально необхідних засобів для зменшення супутньої шкоди тощо та порушення принципу «обережності», що проявлялось у застосуванні зброї невибіркової дії в жилому районі без попереднього планування, попередження, евакуації цивільного населення та інших необхідних дій заради зменшення жертв серед цивільного населення [с. 173]. У цій справі важливо також підкреслити перехід ЄСПЛ від доктрини «абсолютної необхідності» до «воєнної необхідності», причому застосування сили виправдовується Судом не тільки тоді, коли є реальна загроза, а й тоді, коли можна «розумно вважати існування нападу або ризику такого нападу».

Аналізуючи міжнародну нормативну базу та практику щодо принципу обережності й з метою недопущення порушення права людини на життя, проф. В. Русінова виділяє такі заходи обережності щодо запобігання втратам серед цивільного населення під час збройних конфліктів: *обов'язки, які випливають із дії загального принципу пропорційності, а також заборони використання живих щитів, обов'язок уникати проведення воєнних операцій у населених районах, а також обов'язок утримуватись від направлення опозиційних збройних груп у населені пункти, обов'язок організації військової операції таким чином, щоб уникнути або звести до мінімуму ризик для життів цивільних осіб, прийняття всіх «практично можливих» заходів щодо ідентифікації об'єктів нападу* тощо [13, с. 290].

Висновки. Підсумовуючи все вищезазначене, можна резюмувати, що режими захисту права на життя під час збройного конфлікту й ситуації насильства всередині держави мають схожі риси. Зокрема, практика ЄСПЛ, МАСПЛ, Комітету ООН з прав людини щодо захисту права на життя в цей період характеризується загальними процесами конвергенції норм гуманітарного права та права прав людини, які охоплюються положеннями воєнної або правоохоронної парадигмами, наприклад, щодо застосування спільного комплексного тесту щодо принципу «абсолютної необхідності», пропорційності, необхідності арешту особи перед застосуванням до неї летальної сили під час збройного конфлікту тощо.

Водночас режим захисту права на життя в кожній із ситуацій, чи то збройний конфлікт, чи то насильство всередині держави, має певні відмін-

ності. Відтак *принцип абсолютної необхідності* в правоохоронних операціях, на відміну від принципу воєнної необхідності в збройних конфліктах, передбачає застосування летальної сили після вичерпування всіх нелетальних засобів, тоді як останній указує лише на заборону надмірної супутньої шкоди. *Принцип пропорційності* в правоохоронних операціях указує на можливість застосування пропорційної мінімально необхідної сили щодо загрози смерті або фізичної травми, тяжкості злочину, цей же принцип в умовах збройних конфліктів дозволяє напад, який лише не повинен бути надмірним щодо отриманої конкретної й прямої воєнної переваги. *Принцип обережності*, у свою чергу, на відміну від воєнної парадигми, яка вимагає лише, щоб воюючі сторони дбали про цивільне населення та цивільні об'єкти, в правоохоронних операціях вимагає вживати всіх запобіжних заходів задля уникнення застосування сили й заподіяння шкоди як такої, щоб звести до мінімуму травми та поважати й зберігати життя людей.

Література:

1. Русинова В.Н. Права человека в вооруженных конфликтах: соотношение норм международного гуманитарного права и международного права прав человека: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10. Москва, 2015. 466 с.; Interplay between IHL and Human Rights in Armed Conflict (I): Use of Force and Conduct of Hostilities. ICRC. URL: <https://casebook.icrc.org/highlight/interplay-between-ihl-and-human-rights-armed-conflict-i-use-force-and-conduct-hostilities>.
2. II Додатковий протокол 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року, ст. 1.
3. Сассоли М. Взаимодействие международного гуманитарного права и права прав человека там, где это действительно важно: допустимость убийства и интернирования боевиков во время немеждународных вооруженных конфликтов. Международный журнал Красного Креста. 2008. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimodeystvie-mezhdunarodnogo-gumanitarnogo-prava-i-prava-prav-cheloveka-tam-gde-eto-deystvitelno-vazhno-dopustimost-ubiystva-i-pdf>.
4. The use of force in armed conflicts interplay between the conduct of hostilities and law enforcement paradigms. ICRC. 2013. URL: <https://www.icrc.org/eng/assets/files/publications/icrc-002-4171.pdf>.
5. Gasteyger G. A right to life in armed conflicts? : the contribution of the European Court of Human Rights. Gaggioli Gasteyger. Israel Yearbook on Human Rights. 2007. URL: <https://archive-ouverte.unige.ch/unige:42717/ATTACHMENT01>.
6. How does law protect in war? ICRC. URL: <https://casebook.icrc.org/glossary/military-necessity>.
7. Melzer N. Targeted Killing in International Law. Oxford: Oxford University Press. 2008. URL: <http://www.ejil.org/pdfs/20/2/1808.pdf>.
8. Report of the Special Rapporteur (Executions). Addendum of 26 March 2006 (E/CN.4/2006/53/ Add.1).
9. Israel HCJ, PCATI v Israel.
10. HRCmt, Concluding Observations, Israel, 21 August 2003. URL: [https://www.adalah.org/uploads/oldfiles/upfiles/ConcludingObservations/HRC-Concluding%20Observations%20\(2003\).pdf](https://www.adalah.org/uploads/oldfiles/upfiles/ConcludingObservations/HRC-Concluding%20Observations%20(2003).pdf).
11. HRC, Concluding Observations, Israel, CCPR/C/ISR/CO/3, 3 September 2010. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ik2KS7WyQxQJ:www2>.

ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/CCPR.C.ISR.CO.3.doc+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua.

12. ECtHR, «Avsar» Case, § 285, «Özkan» Case, §§ 85, 178.
13. Doswald-Beck L. Human Rights in Times of Conflict and Terrorism. Oxford Scholarly Authorities on International Law. 2011. URL: <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law/9780199578931.001.0001/law-9780199578931-chapter-7#law-9780199578931-note-981>.
14. Додатковий протокол II до Женевських конвенцій 1949 року, ст. 57; ICRC Study on Customary International Humanitarian Law, supra, note 12, rules 15–24.
15. Use of Force in Law Enforcement and the Right to Life: The Role of the Human Rights Council. Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights. 2016. URL: https://www.geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman-files/in-brief6_WEB.pdf.

Усманов Ю. И. Общие отличия защиты права на жизнь в условиях вооруженных конфликтов и ситуаций насилия внутри государства

Аннотация. Статья посвящена актуальной сегодня теме защиты права на жизнь в условиях вооруженного конфликта и ситуаций насилия внутри государства. Увеличение количества вооруженных конфликтов, ситуаций насилия внутри государств в мире, а с ними и нарушений прав людей вызывает необходимость обобщения и сравнения режимов защиты фундаментального права человека на жизнь в этот период. В статье устанавливаются теоретические и практические различия между объемом защиты права человека на жизнь во время вооруженных конфликтов и ситуаций насилия внутри государства на основе сравнения этих двух правовых режимов.

Ключевые слова: право на жизнь, вооруженный конфликт, ситуация насилия внутри государства, защита права человека на жизнь.

Usmanov Yu. General differences of the protection of the right to life in the conditions of armed conflicts and situations of violence within the state

Summary. The article is devoted to the actual topic of protecting the right to life in the context of armed conflict and situations of violence within the state. Increasing the number of armed conflicts, situations of violence within states in the world, and with them violations of human rights, necessitates the generalization and comparison of regimes for protecting the fundamental human right to life during this period. The article establishes theoretical and practical differences between the scope of protection of the human right to life during armed conflicts and situations of violence within the state on the basis of a comparison of these two legal regimes. The author concludes that the regimes of the protection of the right to life during an armed conflict and the situation of domestic violence have similar and distinctive features. The practice of the ECHR, IACHR, and the UN Human Rights Committee on the protection of the right to life in this period is characterized by general processes of convergence of norms of humanitarian law and human rights law that are covered by military or law enforcement paradigms. At the same time, the regime of the protection of the right to life in each of the situations has certain differences, which can be seen in particular in the principles of necessity, proportionality and precaution used in armed conflicts and situations of domestic violence that do not reach such a level.

Key words: the right to life, armed conflict, the situations of violence within the state, the protection of the human right to life.